

НАЙДЕН ГЕРОВ И МЯСТОТО НА ЕДНА ОТ ПЪРВИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ ИСТОРИИ ПРЕЗ XIX ВЕК

Андриана Спасова

Институт за литература – Българска академия на науките

Резюме: Научната разработка има за цел да оповести за един непознат ръкописен очерк на видния български книжовник и общественик Найден Геров (1823 – 1900). Документът се съхранява в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и съдържа кратък литературноисторически преглед на българската и славянската книжовност. Този ръкопис може да се разглежда като оригинален очерк на Найден Геров, който използва факти от други славистични източници при съставянето му. Статията си поставя задачата да предложи възможен отговор за отделните причини за мястото на една от първите литературни истории през XIX век.

Ключови думи: Найден Геров, българска литературна история, славянска книжовност, ръкописно наследство, непознат исторически очерк.

Въведение

Във фокуса на настоящото изследване са разкриването и проблематизирането на един неизвестен за академичната общност документ на българския книжовник и руски дипломат Найден Геров (1823 – 1900). Между десетките хиляди архивни материали от фонд 22 от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ е опазен един интересен ръкопис с личния Геров автограф. Архивната тетрадка [История на българската, сръбската и хърватската литература – б. а., А. С.] представлява кратък литературноисторически преглед на българската и славянската книжовност (Ф. 22, оп. 2, а.е. 814, л. 1 – 30). Ръкописната книжка може да бъде мислена като оригинален очерк на Найден Геров, който при съставянето му познава и се опира на фактология от други славистични обзори.

Защо непознатият ръкопис се оказва и днес особено интригуващ текст и научно предизвикателство както за българистиката, така и за славистиката? Статията има за цел да предложи възможен отговор за отделните причини за мястото и

ролята на една от първите литературни истории през XIX век. От една страна, документът предоставя ценни и така търсени сведения за автографа на Найден Геров във връзка и с други ръкописни и неидентифицирани материали. Такъв е примерът с преписа на „История славянобългарска“ от Паисий Хилендарски, съхраняващ се в личния Геров фонд (Ф. 22, а.е. 622, л. 1 – 70). От друга страна, анализираният ръкопис осветява по нов и различен начин все още непроученото ръкописно наследство на възрожденския интелектуалец. Едновременно с това текстът допълва и разгръща разбирането ни за културния и литературноисторическия характер на Българското възраждане. Оповестяването на този ръкопис внася още един поглед не само към българската, но и към руската читателска рецепция на книжовните тенденции в българската, сръбската и хърватската литература и култура.

Методология

Разкриване на ролята на българската книжовна традиция в контекста на славянските литератури и общото им контекстуализиране през XIX век, от една страна, и проблематизирането на ръкописните възрожденски съчинения на фона на настъпващото демократизиране на знанието, от друга страна, изискват комплексен подход. В статията е приложена именно подобна методология, която в най-голяма степен да съумее да обхване и обясни разнообразните аспекти на ръкописната възрожденска книжнина и погледа към литературната история. Изследователският метод включва предимно употребата на литературноисторически, извороведски и компаративистичен анализ.

Резултати

Очеркът на създателя на внушителния петтомен „Речник на българский язык с тълкувание речити на българский и на руски“ (1895 – 1908) е написан на руски език и макар че е без заглавие и с липсващи корици и първи страници, е завършен. До този момент ми е известно, че ръкописът на Н. Геров провокира единствено научните търсения на М. Кръстева във връзка с обстояните ѝ занимания с преписа му на „История славянобългарская“, възходящ към Втората Харитонова преправка (Чирпан, 1831) [1]. Авторката за първи път в края на фототипно изданието препис документира за литературно-историческия очерк, за да обори едно погрешно наложило се в научното поле твърдение от 90-те години на XX век за премълчания Паисий, за подминаването му от

възрожденските книжовници. „Непубликуваното ръкописно наследство на Геров обаче категорично доказва неправотата на твърдението на Конев, защото Найден Геров не само не премълчавал Паисиевия принос за „отварянето“ на възрожденското Начало, но го е изговорил и огласил високо“ [1]¹. Независимо една от друга изложените от М. Кръстева² и настоящите хипотези си диалогизират, като впоследствие по-късно познатият ни критическо-извороведски текст потвърждава някои наблюдения и с изследователски ентузиазъм захваща вече зададената посока [1].

Структурно текстът е разделен на две части – първата засяга появата и разгръщането на новобългарската литература, а втората проследява езиковите, литературните и културните процеси на сръбската и хърватската литература. Двама фрагмента са взаимосвързани и по-скоро предполагат да бъдат четени като нов етап от развитието на славянската литературна традиция и разграничаването ѝ от старата писменост на православните славянски народи. Документът не е датиран, но от самия текст и представената лаконично културна, литературна и историческа картина на българите, сърбите и хърватите може да се установи приблизителното му създаване. Представата за българската словесност и литературното съзряване на интелигенцията в ръкописа се простира до учредяването през 1869 г. на Българското книжовно дружество (дн. БАН, 1911 г.), но политическата картина (Съединението на Княжество България и Източна Румелия, 1885 г.) загатва за един текст, по-скоро отнасящ се до следосвобожденската ни литература. Ръкописът е насочен навън, към руската (славистична) читателска публика. Предварително зададеният му по-широк рецептивен хоризонт неминуемо загатва и за конкретните културно-политически задачи, които руският консул си поставя спрямо конструирането на националната ни книжнина и спрямо новия тип модерно самосъзнание.

Непубликуването на ръкописната книжка обаче я маргинализира в контекста на българската и южнославянската словесност. Парадоксално е как стои въпросът за рецепцията и по-скоро нейната липса спрямо просветителските и идеологическите цели на текста и нереализираните амбиции на неговия автор. Найден Геров иска да предложи на славянската литературно-историографска школа своя селективен и енциклопедичен прочит за възникването и възраждането на националните литератури на българи, сърби и хървати. Но не само за тогавашния читател този текст бива *изгубен* – затварянето му между архивните чекмеджета

осакатява съвременната хуманитаристика от подобни литературно-исторически очерци, които внасят допълнителна перспектива към представата ни за възрожденското време и възрожденската интелигенция. Текстът на Н. Геров предлага сбита картина на новобългарската литература в съпоставка с общославянския литературен развой.

Главната функция на ръкописа е просветителско-информативна – да запознае тогавашната руска публика с появата на ключови творби и тенденции в родната и сръбско-хърватската книжнина. В българския контекст Н. Геров се спира върху следните емблематични и популярни книги: „История славянобългарская“ (1762) на Паисий Хилендарски като разпознаваем националноидеологически разказ и символен капитал на колективната памет; „Кириакодромион, сиреч Неделник“ (1806) на Софроний Врачански като първото печатно издание на новобългарски език; „Древние и нынешние болгаре“ (1829) на руския славист Юрий Венелин и външното любопитство към българския свят и оценностяването на нацията и нейните митове. Обзорно са маркирани имената на Васил Априлов, Никола Палаузов, Петко Р. Славейков, Георги С. Раковски, Др. Цанков и др., без тяхното по-сериозно и внимателно разглеждане като автори и общественици. Енциклопедичното посочване на възрожденците държи на тях във връзка с едно по-цялостно и публицистично изложение на книжовните процеси.

Културната ситуация в първата част на ръкописа е разгърната хронологично, на периоди, емблематични за Българското възраждане: възникването и развитието на модерното светско образование, първите езикови полемики през 30-те и 40-те години на XIX век; мощното разгръщане на периодичния печат през 50-те години на XIX век и борбата за църковна и политическа независимост през 60-те години на XIX век; емигрантските кръгове и учредяването на Българското книжовно дружество през 70-те години на XIX век. Разказът на Н. Геров се придържа към историческите факти и биографичните данни подобно на други очерци от този период, обърнати навън с цел да се привлече определен тип научно внимание, а именно „да откликне на изследователския интерес на руската славистика, все по-настоятелно насочваща научната заинтересованост към българските старини, език и фолклор“⁴³ [2].

Аналогично литературноисторическият разказ от втората част също е резюмиран хронологично. И тук Н. Геров цели да предложи панорамен поглед на южнославянската литературна традиция в

един всеобхватен културологичен контекст, засягащ езика, фолклора, книжнината, идеологията (главно за илиризма), историята. Едновременно с това отново тази част сякаш огледално се оглежда в първата част за българската книжнина, като цели да я впише и легитимира спрямо културноисторическите процеси и добрите примери за просвещенски и националноидеологически процеси, за възможен научен и литературен обмен между българи, сърби и хървати. Особено място заемат видни за сръбската и дубровнишко-хърватската литература фигури – Иван Гундулич, Андрия Качич-Миошич, Иван Кукулевич, Ян Клар, Людевит Гай, Йосип Шросмайер, Адолф Вебер, Франьо Рачки, Ватрослав Ягич, Стоян Новакович и др.

Доброто владее на славянските езици, образованието и животът на Н. Геров в Одеса и дългогодишните му политически ангажименти на руски дипломат разширяват читателския и преводаческия му кръгзор. Възрожденецът създава множество връзки с представители на славистичната наука, от които получава ценни съчинения – Ал. Хилфердинг, Ив. Аксаков, В. Теплов, М. Погодин, П. Прайс, И. Срезенски, А. Хомяков. Повечето от книгите са „с автографи и са истинска библиографска рядкост“⁴⁴ [3]. Несъмнено Найденов-Герова библиотека е богата, съдейки само по многобройната му кореспонденция. Именно тя разкрива разнопосочните пътища на книгите – внасянето, изнасянето, даряването, преписването и четенето на чуждестранни и български издания. Найденов Геров е напълно възможен реципиент на някои от литературните истории на видните слависти и основоположници на славянската филология, като Йосиф Добровски, Павел Шафарик, Юрий Венелин, Ватрослав Ягич, Александър Пипин, Владимир Спасович, Николай Гербел и др. Формираната представа на Н. Геров за родните книжовни тенденции също не изключва взаимното четене на първите литературни прегледи с исторически и публицистичен характер на български и чужд език – на Георги Теохаров, Любен Каравелов, Васил Д. Стоянов, Райко Жинзифов, Константин Иречек и др.

Съпоставителното четене между Геровия ръкопис [„История на българската, сръбската и хърватската литература“] и „Обзор истории славянских литератур“ (1865) на А. Н. Пипин и В. Д. Спасович [4] дава основание да мислим не само за влиянието на руското издание при написването на българския очерк, но и да се внесе нов и незасегнат достатъчно аспект – за рецепцията на Пипин и Спасович през Българското възраждане. Статията последователно ще аргументира хипотезата си за „История на

славянските литератури“ като източник на литературно-историческия преглед на Н. Геров, както и ще припомни за възрожденската рецепция на руския литературовед и етнограф А. Пипин (1833 – 1904) и на полския историк В. Д. Спасович (1829 – 1906). Става дума за преводи в периодичния печат и като отделни издания: „Българската книжевност в древните и новите времена“ във в. „Гайда“ (1866), „България“ от Л. Каравелов в два последователни броя на в. „Свобода“ (1869 – 1879), сборника „Сокол“ („България и за старобългарската литература“, 1875), критическия отзив [„История на славянските литератури“ от А. Пипин и В. Спасович] на Рашко Блъсков в сп. „Градина“ (1881).

Изводи и заключение

В обобщение, за разлика от останалата безспорна възрожденска преводна и критическа рецепция, непубликуваният ръкопис на Н. Геров при компаративистичен анализ с руското издание не свидетелства за директен превод, адаптация или компилация, а по-скоро за отделни влияния при систематизирането на материала. Ключово място и за двете части на Геровия ръкопис е, че поставя акцент върху появата на новата, модерна литература в славянския свят посредством национално-просвещенските механизми. Общите черти на очертаните от Геров славянски литератури се движат по позната ос: изместване на стария църковен език от говоримия език, превес на преводите от античните и западноевропейските художествени образци, ново просвещенско-секуляризирано познание, безспорно значение на централните научни центрове за възраждането на българистиката и славистиката – Южнославянската академия в Загреб (1867) и Българското книжовно дружество (1869, дн. Българската академия на науките).

Благодарности: Статията излиза в изпълнение на проект „Фикционално и документално в българската проза на XIX век. Аналогии с чуждестранната литература“, финансиран от ФНИ, КП-06-М 70/2 от 13.12.2022.

Бележки

¹ **Кръстева**, М. Геров препис на История славянобългарска. Първо фототипно издание. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2012, с. 167.

² „Тъй като студията ни поставя началото на проблематизацията на неизвестни на науката ни детайли от биографията на Даскала, книжовника и идеолога на Възраждането Найден Геров, които трябва да се изследват дълбинно, сега се налага да поставим точката тук.“ – **Кръстева**, М. Пак там, с. 170.

³ **Пътова**, Н. Подстъпи към история на българската литература (руски и чешки контексти). – В: *България и Русия (XVIII – XXI век): Пътища и кръстопътища*. София: БАН – Институт за литература, и РАН – Институт по славянознание, ИЦ „Боян Пенев“, 2017, с. 183.

⁴ **Стоянов**, М. Библиотеката на Найден Геров. – В: *Библиотекар*, 1963, кн. 2, с. 38 – 39.

References/Литература

1. **Krasteva**, M. Gerov prepis na Istoria slavyanobalgarska. Parvo fototipno izdanie. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo „Paisiy Hilendarski“, 2012, s. 166 – 170.

[**Кръстева**, М. Геров препис на История славянобългарска. Първо фототипно издание. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2012, с. 166 – 170.]

2. **Patova**, N. Podstapi kam istoria na balgarskata literatura (ruski i cheshki konteksti). – V: *Bulgaria i Rusia (XVIII – XXI vek): Patishtha i krastopatishta*. Sofia: BAN – Institut za literatura i RAN – Institut po slavyanoznanie, ITs „Boyan Penev“, 2017, s. 181 – 200.

[**Пътова**, Н. Подстъпи към история на българската литература (руски и чешки контексти). – В: *България и Русия (XVIII – XXI век): Пътища и кръстопътища*. София: БАН – Институт за литература и РАН – Институт по славянознание, ИЦ „Боян Пенев“, 2017, с. 181 – 200.]

3. **Stoyanov**, M. Bibliotekata na Nayden Gerov. – V: *Bibliotekar*, 1963, кн. 2, с. 38 – 39.

[**Стоянов**, М. Библиотеката на Найден Геров. – В: *Библиотекар*, 1963, кн. 2, с. 38 – 39.]

4. **Pyrin**, A. N., V. D. **Spasovich**. Obzor istorii slavyanskih literatur. S. Peterburg: Bakst, 1865 (2. izd. Istoria slavyanskih literatur. S. Peterburg: Stasyulevich, 1879 – 1881).

[**Пыпин**, А. Н., В. Д. **Спасович**. Обзор истории славянских литератур. С. Петербург: Бакст, 1865 (2. изд. История славянских литератур. С. Петербург: Стасюлевич, 1879 – 1881.)

За автора

Андреана Спасова е литературовед по българска литература; главен асистент (от 2021 г.) в Института за литература при Българската академия на науките; постдокторант към Националната програма „Млади учени и постдокторанти“ (2019 – 2021) с тема „Рецепция и дигитализация на непроученото ръкописно наследство на Найден Геров“. „Антични реминисценции във възрожденската книжнина“ (2020) е първата ѝ научна книга, защитена като докторска дисертация, която печели втора награда в конкурса за „Млади учени“

и е отличена с наградите „Питагор“ (2022) и „Проф. Марин Дринов“ (2023). Изследователските ѝ интереси са в областта на българската възрожденска литература, първите рецепции на античните жанрове и образци, проблемите на националната идентичност и културната памет, автобиографиите, учебникарската книжнина и ръкописното наследство на Найден Геров. Води семинарни занятия по „Възрожденска литература“ в СУ „Св. Климент Охридски“ (от 2022 г.).

За контакт с автора: andriana.spasova@gmail.com